

представља путоказ за све историчаре како би требало писати и анализирати теме из светске историје. Ова књига ће несумњиво постати полазна тачка од које ће се даље истраживати специфичне теме из овог периода, а међу њима ће бити и теме из историје спољне политике Југославије, која исто тако заузима значајно место у овој студији, нарочито у контексту њених односа са земаљама Трећег света. Писцу овог приказа нарочито је драго да је аутор користио неке од његових радова током писања ове књиге, док се у овој књизи додатно захвалио и академику Љубодрагу Димићу и Миладину Милошевићу на помоћи током његових ранијих истраживања у Београду. Исто тако, овом приликом аутор ових редова би се захвалио и самом професору Вестаду што му је послао примерак ове значајне књиге чим је била објављена, желећи да она буде представљена српској научној јавности.

Јован ЧАВОШКИ

James A. Tyner. *From Rice Fields to Killing Fields: Nature, Life, and Labor under the Khmer Rouge*. Syracuse: Syracuse University Press, 2017, 241.

Током претходних деценија историја комунистичког покрета у Камбоџи, односно Комунистичке партије Кампучије (КПК), познатије под називом Црвени Кмери, привлачила је пажњу историчара, политиколога и социолога широм света. У периоду од 1975. до 1979. године Црвени Кмери, предвођени партијским вођом Пол Потом, успели су да спроведу, до тада мало виђен у историји, програм радикалне и фундаменталне друштвене, политичке, економске и културне трансформације Демократске Кампучије (званични назив од 1975. до 1979), који је резултирао смрћу близу два милиона људи од глади, болести или државног насиља. Добро познати аутори као што су Бен Кирнан, Дејвид Чендлер, Карл Џексон, Мајкл Викери, Крејг Ечесон, Стив Хедер, Анри Локар, Серж Тион и др. бавили су се раније идеологијом, политичком еволуцијом, друштвеним и економским деловањем Црвених Кмера, нарочито се концентришући на питања геноцида, али су исцрпили научне студије о овој тематици и данас углавном остале ограничене на радове ових истраживача.

Управо због тога књига професора Државног универзитета Кент Џејмса Тајнера *From Rice Fields to Killing Fields: Nature, Life, and Labor under the Khmer Rouge* представља нови тип научне студије која, већином ослањајући се на документарну грађу из камбоџанских архива, настоји да пружи фундаментално другачију интерпретацију политичке економије Црвених Кмера, али и саме проблематике геноцида коју су анализирали горепоменути ау-

тори. У овој књизи Тајнер то чини, пре свега, из угла марксистичке теорије, коју исцрпно познаје, трудећи се да се концептуално врати марксистичким идеолошким коренима и преиспита саму природу режима Црвених Кмера који је званично заговарао изградњу комунистичког друштва. Овакав теоријски оквир заиста представља новину за западне ауторе, који су већински одустали од коришћења марксистичке теорије како би тумачили природу савремених друштава, док аутор непосредно указује да се карактер једног социјалистичког система не може јасно сагледати ако се конкретно не упореди са оним што је иницијално Маркс предлагао, ван контекста политичких предрасуда.

Како се нарочито може видети кроз почетна и завршна поглавља, Тајнер настоји да упуту отворени изазов општеприхваћеним ставовима у светској историографији о карактеру и резултатима деловања режима Црвених Кмера. Он те традиционално прихваћене ставове назива „стандардни тотални поглед“, како је то раније окарактерисао у својим радовима Мајкл Викери. Ова доминантна интерпретација историје Демократске Кампучије види тај комунистички режим као тоталитарни и аутархични, који је настојао да читаво друштво реорганизује по узусима заостале аграрне политичке економије, стварајући тако једну изоловану и самодоволну државу-логор, где је скоро два милиона грађана умрло због економских промашаја, драконских мера и фанатичних замисли руководства Црвених Кмера да убрзано створи примитивну комунистичку утопију. Из таквог угла, и геноцид у Кампучији се првенствено посматра као природна последица тоталитарне комунистичке идеологије, што је, како аутор указује, површно посматрање једне врло сложене проблематике. Зато ова књига спада у ред оних студија које настоје да изнова истраже природу и резултате деловања оних режима који су себе називали социјалистичким или комунистичким, пре свега указујући на све нијансе и разлике које су постојале како између њих тако и у односу на Марксову мисао.

Према томе, црвена нит која прожима свих седам поглавља ове књиге доноси потпуно нова тумачења политике Црвених Кмера која јасно показују да се није радило о заосталом и ирационалном режиму, већ о власти која је спроводила добро осмишљену и прорачунату политику дугорочних политичких и економских планова, колико год они у својој суштини деструктивни били. Исто тако, једна од доминантних концепција ове књиге јесте да је Демократска Кампучија само на речима била комунистичка, али да се у суштини радило о потпуно другачијем економском систему, док се сама проблематика геноцида, по аутору, мора непосредно повезати са детаљном анализом како су државне и партијске структуре Црвених Кмера управљале основним условима за живот (вода, храна, смештај, безбедност и др.) и какве су биле непосредне последице једне такве политике. Тако Тајнер заузима став да су жртве геноцида биле директна последица настанка једног новог и свеобухватног система друштвене организације који је тежио да створи економски и политички потпуно функционалну државу која

би, у најскоријем року и по било коју цену, превазишла ужасне последице америчке војне интервенције и идеолошког грађанског рата.

Како аутор анализира у трећем и четвртном поглављу, која и чине окосницу ове књиге, иако су званично Црвени Кмери настојали да превазиђу отуђење рада које је карактерише капитализам, како је то иницијално тумачио Маркс, оно што су Пол Пот и другови створили ни у чему није било ни социјалистичко, а камоли комунистичко друштво, мада су они били убеђени да на томе предано раде укидањем приватне својине, новца, религије, брака. По аутору, упркос таквим напорима Црвени Кмери нису успели да наметну комунистичку суперструктуру на постојећу друштвену организацију производње, односно уместо система који се не би бавио експлоатацијом радника, како је говорио Маркс, они су само заменили један начин експлоатације другим, стварајући тако друштвено-економски модел које се превасходно заснивао на производњи ради размене. Тајнер такав систем назива „државним капитализмом“, без обзира на све супротне тврдње режима, пошто је суштински друштвени однос између оних који су контролисали средства за производњу (владајућа КПК) и оних којима је таква контрола била ускраћена (радници, сељаци) остао нетакнут, док су радници и даље радили за плату, али се она није добијала у новчаном виду, већ кроз одређену количину пиринча за исхрану која је и тако била недовољна.

Циљ читавог система, како показује аутор, био је да кроз свеопшту друштвену мобилизацију, што је обухватало и поштупно пражњење градова и одлазак већине становништва на село, створи вишак производа, у овом случају пиринча (његова вредност била је у размени, а не коришћењу), који би се онда могао продати на светском тржишту (Кина, Северна Кореја, Југославија, Шведска, Сингапур, Хонг Конг и др.), што би потом обезбедило преко потребне девизе за финансирање куповине нафте, индустријских машина, трактора, оружја, вештачких ђубрива, лекова, зарад будуће индустријализације земље. Наравно, такав рудиментарни економски систем производње ради замене у себи је крио клицу брзе пропасти, а његов опстанак се само продужавао све већим повећањем државног насиља. Управо је таква материјална пракса и допринела појави масовног насиља које није било вођено некаквом мржњом или менталним поремећајем руководиоца, већ је било поштупно организовано и структурално, директна последица низа погрешних политичких и економских одлука, како би се принудним радом и изгладњивањем повећала пољопривредна производња и промовисала политика замене увоза домаћом производњом. Сходно томе идеологија се користила да се код радника и сељака створи одговарајућа политичка свест како би читав пројекат опстао и наставио да се даље развија.

Како се може видети у овој студији, већина радикалних друштвених експеримената у Демократској Кампучији била је превасходно мотивисана основним циљем убрзаног економског развоја и сви који су у томе могли помоћи били су организовани у производњу или као непосредна помоћ режиму (лекари, учитељи, инжењери), а сви који то нису могли да учине, нажалост, били су држани за политички непоуздан елемент кога се време-

ном требало ослободити. Становништво је тако било подељено у посебне категорије, не само по принципу какав посао и колике тежине су могли да обављају, већ и према политичкој и класној припадности, тј. каква би могла бити њихова улога у изградњи будућег друштва. Тиме је, по Тајнеру, још једном било показано да се и у овом случају није радило о социјализму јер није био измењен кључни предуслов, а то је била класна подела унутар друштвене организације производње. Како аутор указује, све политичке и економске одлуке Црвених Кмера морају се, ма колико то тешко било, првенствено схватити као рационална и прорачуната административна политика која је била спровођена са пуним знањем и свешћу о последицама, чиме се, наравно, Пол Пот и његови сарадници никако не изузимају од било какве одговорности, било моралне, политичке или кривичне.

Међутим, у свом приступу историјском материјализму, аутор настоји да проблематику политичке економије Црвених Кмера посматра у много ширем историјском и географском кључу, повезујући је са много дубљим питањима развоја неразвијених земаља, антиколонијалне револуције, националних и друштвених покрета у Трећем свету. Током Хладног рата бројне новоослобођене државе настојале су да преобликују сопствену политичку економију и ослободе се туторства бивших господара и нових суперсила, одлучујући се за политику национализације ресурса, државне интервенције у економији, индустријализације под окриљем државе, замене увоза домаћом производњом. Ни Демократска Кампучија, као бивша колонија и наследник раније феудалне друштвене структуре, није ишла путем који је суштински био другачији од других земаља Азије и Африке. Како се може видети из горе изнесених ставова, целокупна економска организација Демократске Кампучије сведочила је о томе да се радило о земљи која је настојала да се економски повеже са одређеним деловима света и оствари трговинску размену зарад подстицаја примарне домаће производње, пркосећи тако традиционално прихваћеном ставу да се радило о потпуно изолованој и аутархичној творевини. Тако аутор износи нове детаље који указују на то да је активни ангажман Црвених Кмера у Покрету несврстаних био, пре свега, мотивисан жељом да се постане део шире заједнице земаља у развоју које су инсистирале на независности, суверености и ослонцу на сопствене снаге, а чиме би био пронађен нови међународни контекст у оквиру кога би се могао покренути унутрашњи развој земље.

Студија коју смо овде приказали представља значајну новину у истраживањима економске и друштвене политике Црвених Кмера и својим оригиналним закључцима и теоријском основом, сложио се неко са њима или не, нуди значајне путоказе за даље разумевање и истраживање овог несвакидашњег феномена у контексту глобалног Хладног рата и изградње постколонијалних друштава. Управо у таквом ширем наративу аутор и анализира Демократску Кампучију као плод историјске интеракције између унутрашње политике самих Црвених Кмера, где је јасно представљено да је геноцид имао своје економске и административне корене, и спољне политике водећих светских сила и несврстаних земаља, што је све утицало на догађаје и околности које су довеле до доласка Пол Пота на власт и обе-

збедиле му политичко трајање. Свакако, тема Црвених Кмера наставиће да привлачи пажњу свих објективних истраживача који се буду бавили политичком, економском и друштвеном историјом земаља Трећег света, а ова књига засигурно биће једна од незаобилазних тачака у даљим разматрањима свих тих проблема.

Јован ЧАВОШКИ

Милутин Живковић. *Независна Држава Хрватска у Србији 1941: Усташки режим у Прибоју, Пријепољу, Новој Вароши и Сјеници (април–септембар 1941).*

Београд: Друштво историчара Србије „Стојан Новаковић“, 2018, 359.

Комплексни политички односи између Републике Хрватске и Републике Србије, рехабилитација бискупа Алоџија Степинца, питање сукцесије, реактуелизовале су и вратиле у јавни дијалог теме из корпуса историје Независне Државе Хрватске. На заинтересованост јавног мњења за ову тему истраживачи су одговорили бројним публикацијама у којима анализирају војне ефективе, злочине, идеологију, положај Српске православне цркве, живот и дело појединих кључних личности и друге теме из овог опуса. Најновији допринос представља књига историчара Милутина Живковића *Независна Држава Хрватска у Србији 1941: Усташки режим у Прибоју, Пријепољу, Новој Вароши и Сјеници (април–септембар 1941)* у издању Друштва историчара Србије „Стојан Новаковић“. Колега Живковић је на 359 страна у пет, по хронолошко-тематском принципу структурираних поглавља анализирао успостављање и деловање усташког режима на територији Прибоја, Пријепоља, Нове Вароши и Сјенице од априла до септембра 1941. године.

У циљу свеобухватније контекстуализације теме аутор, у првом поглављу под насловом „Идеолошка подлога ширењу НДХ“, мапира територију Старог Раса у геополитичким плановима великорхватских идеолога, анализира односе између муслимана и усташког режима и прати писање сарајевске и загребачке штампе о Старом Расу. Усташки режим усвојио је и надоградио политичке пројекте који су настали у 19. веку, а чије су архитекте били Анте Старчевић и Еуген Кватерник, родоначелници Странке права, те Хабзбуршка монархија. Ови планови позивали су се на квази историјске, географске и економске разлоге, представљали простор Старог Раса као „засебну целину“ Босне, и као такву, неодвојиву од НДХ. „Загледани“ према Сарајеву и опијени жељом да буду део заједничке државе са својом браћом преко Дрине, ни домаћи муслимани нису остали имуни на ове планове. Прва делегација муслимана отишла је у Сарајево већ 21. априла 1941, а прва молба за прикључење ове територије НДХ појавила се девет дана касније, те је од овог периода